

DOI: 10.31648/kpp.7382

Katarzyna Walaszek

Uniwersytet Marii Curie Skłodowskiej w Lublinie

ORCID: 0000-0001-7459-1200

k.walaszek@op.pl

Karolina Więcek

Uniwersytet Marii Curie Skłodowskiej w Lublinie

ORCID: 0000-0001-5179-577X

karolina98253@gmail.com

Ochrona dziecka jako świadka w procesie karnym i cywilnym

Wstęp

Celem niniejszego artykułu jest próba przedstawienia dopuszczalności udziału dziecka jako świadka w polskim systemie prawnym z uwzględnieniem jego ochrony nie tylko od strony prawnej, ale także psychologicznej. Bez wątpienia jest to interesujące zagadnienie naukowe, które ma istotne znaczenie praktyczne. Regulacje dotyczące dziecka jako świadka nie są jednolite dla całego polskiego systemu prawnego, dlatego też zagadnienie to wymaga analizy pod kątem konkretnych postępowań – w tym przypadku procedury karnej oraz cywilnej. Zasadne wydaje się więc przede wszystkim zdefiniowanie: kim jest dziecko jako świadek, a także jakie przysługują mu prawa oraz obowiązki z tego tytułu. Niezbędne jest także przedstawienie regulacji oraz pozako-deksowych zaleceń dotyczących przeprowadzania przesłuchania dziecka, mających na celu ochronę jego dobra.

Konwencja o prawach dziecka przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne ONZ definiuje dziecko jako „każdą istotę ludzką w wieku poniżej 18 lat, chyba że zgodnie z prawem odnoszącym się do dziecka uzyska ono pełnoletniość wcześniej”. Tenże akt wskazuje również, że „dziecko, z uwagi na swoją niedojrzałość fizyczną oraz umysłową, wymaga szczególnej opieki i troski, w tym właściwej ochrony prawnej, zarówno przed, jak i po urodzeniu”¹.

¹ Konwencja o prawach dziecka, przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 20 listopada 1989 r. (Dz.U. z 1991 r., Nr 120, poz. 526).

Natomiast, zgodnie z definicją zawartą w „Słowniku języka polskiego”, świadek to: 1) osoba obecna przy czymś i mogąca opowiedzieć o tym, 2) osoba powołana przez sąd do złożenia zeznań dotyczących okoliczności rozpatrywanej sprawy².

Osobowe źródła dowodowe obecnie nadal są jednymi z najczęściej wykorzystywanych w postępowaniu sądowym, pełnią dużą rolę w rekonstrukcji zdarzeń i wpływają na rozstrzygnięcie sprawy. Niejednokrotnie w tej roli występują dzieci, których udział zabezpieczony jest specjalnymi regulacjami, mającymi na celu zarówno dobro dziecko, jak i osiągnięcie celów postępowania. Na dziecko – świadka możemy spojrzeć przez pryzmat prawny, psychologiczny i wiktymologiczny.

Często pojawia się przekonanie, że dziecko nie powinno brać udziału w postępowaniach sądowych, ponieważ nie jest ono wiarygodne. Badania przeprowadzone w Stanach Zjednoczonych przez Kee MacFarlane i Joanne R. Feldmeth wykazały jednak, że dzieci nie kłamią częściej niż dorośli, mają identyczną zdolność zapamiętywania, a nawet większą spostrzegawczość³. Już trzyletnie dziecko jest zdolne, by dostarczyć kompletne i sensowne zeznania⁴. Nawet Sąd Najwyższy wskazał, że „osoby niepoczytalne i dzieci nie są wyłączone z grona świadków, a niemożność rozpoznania znaczenia czynu w zakresie jego treści moralno-społecznej nie oznacza bynajmniej niemożności zapamiętywania czynu i przedstawienia jego opisu”⁵.

Udział dziecka w czynnościach procesowych w procesie karnym jest niewątpliwie bardziej skomplikowany od udziału w procesie cywilnym. Samo wykorzystanie zeznań dziecka wiąże się z odpowiednim przygotowaniem psychologicznym takiego świadka, sposobem przeprowadzenia przesłuchania, stosunkiem prawników do dziecka, a także oceną wiarygodności. Warto też podkreślić, że dziecku przysługują wszelkie prawa i obowiązki świadka, o których powinno być poinformowane w zrozumiałym dla niego sposób.

Postępowanie karne

Na gruncie postępowania karnego nie istnieje legalna definicja świadka, ale można podjąć próbę jej stworzenia na podstawie art. 177 § 1 k.p.k.⁶ Świadkiem jest każda osoba wezwana w tym charakterze, mająca obowiązek stawić się i złożyć zeznania⁷. W polskim systemie prawnym może nim być więc każda osoba, bez względu na wiek, płeć, stan psychiczny i fizyczny, poglądy czy stan społeczny⁸. Z tych rozważań z łatwością

²<https://sjp.pwn.pl/sjp/swiadek;2528173.html> (data dostępu: 21.05.2020).

³K. MacFarlane, J.R. Feldmeth, K. Saywitz, L. Damon, S. Krebs, M. Dugan, *Przesłuchanie i diagnoza małego dziecka*, Warszawa 2002, s. 21.

⁴A. Antoniak-Drożdż, *Przesłuchanie dziecka w procesie karnym – uwagi praktyczne*, „Prokuratura i Prawo” 2006, nr 6, s. 45–61.

⁵Wyrok Sądu Najwyższego z 15 stycznia 1980 r., sygn. akt III KR 428/79.

⁶Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks postępowania karnego (Dz.U. z 2020 r., poz. 30), dalej jako k.p.k.

⁷V. Kwiatkowska-Darul, *Przesłuchanie dziecka w polskiej procedurze karnej – zagadnienie ogólne*, „Dziecko Krzywdzone. Teoria, badania, praktyka” 2004, nr 6, s. 2.

⁸R. Kosior, *Udział biegłego psychologa w przesłuchaniu dziecka*, „Prokuratura i Prawo” 2010, nr 4, s. 44.

można więc wyprowadzić wniosek, że dziecko może być świadkiem w postępowaniu karnym. Ma to miejsce w dwóch przypadkach: gdy prowadzone jest postępowanie w sprawie nieletniego i w jakimkolwiek postępowaniu dotyczącym osób dorosłych, gdzie są małoletni świadkowie⁹.

Przepisy Kodeksu postępowania karnego nie zawierają odrębnych norm regulujących przesłuchanie dzieci. Co prawda ustawodawca wprowadził art. 185a–185d, ale dotyczą one jedynie niektórych części przesłuchania (przesłuchania pokrzywdzonego małoletniego, małoletniego świadka w sprawach o wybrane przestępstwa, uwzględnienie przesłuchania przy przestępstwach seksualnych). Zasadą jest więc stosowanie ogólnych reguł dotyczących świadków, wspomagając się wiedzą psychologiczną.

Obowiązki świadka w odniesieniu do dziecka dotyczą przede wszystkim: stawienia na wezwanie organu procesowego, pozostawanie do jego dyspozycji, zeznawanie, złożenie przyrzeczenia i mówienie prawdy.

Każdy świadek ma obowiązek stawienia (z wyjątkami określonymi w ustawie), a więc dotyczy to również dziecka. Za stawienie dziecka odpowiedzialni są rodzice lub przedstawiciele ustawowi, którzy za niedopełnienie tego obowiązku mogą ponieść karę finansową. Do wezwania dziecka jako świadka nie jest wymagana zgoda rodziców, ponieważ – jak podkreśla Sąd Najwyższy – „decyzja o odmowie lub składaniu zeznań należy wyłącznie do osoby, której prawo to przysługuje”¹⁰. Rodzice bądź przedstawiciele ustawowi mogą w ramach wykonywanej władzy rodzicielskiej zgłosić, że obawiają się o dobro czy bezpieczeństwo dziecka w związku z przesłuchaniem. W takim przypadku można zastosować wobec dziecka przepisy dotyczące ochrony świadków. Nie ma jednak możliwości, by w ramach wykonywanej władzy rodzicielskiej decydować o tym, czy dziecko będzie zeznawać¹¹.

Świadek musi również pozostawać do dyspozycji organu procesowego, dopóki nie zostanie zwolniony. Nie ma od tej zasady żadnych odstępstw w stosunku do dziecka, natomiast z psychologicznego punktu widzenia należy zauważyć, że długie oczekiwanie może powodować u dziecka stres i zniecierpliwienie. Organizując przesłuchanie dziecka, organ powinien zadbać więc o jak największy komfort dziecka, który służy też ustaleniu faktycznego przebiegu zdarzeń, o czym będzie mowa w dalszej części tegoż artykułu.

Kolejnym obowiązkiem jest składanie zeznań – nie jest to jednak obowiązek bezwzględny, gdyż świadek może odmówić składania zeznań lub uchylić się od odpowiedzi na konkretne pytanie. Dziecko powinno być poinformowane o swoich prawach i obowiązkach w zrozumiałym dla niego sposób, najlepiej przez psychologa obecnego przy przesłuchaniu¹².

⁹Ibidem, s. 45.

¹⁰Wyrok Sądu Najwyższego z 20 stycznia 1981 r., sygn. akt I KR 329/80.

¹¹A. Antoniuk-Drożdż, op. cit., s. 48.

¹²V. Kwiatkowska-Darul, op. cit., s. 2–3.

Świadkowie do 17 roku życia, na mocy art. 189 pkt 1 k.p.k., nie składają przyrzeczenia. Jeśli zaś chodzi o obowiązek mówienia prawdy, to należy wytłumaczyć dziecku, że jest cel czynności. Dzieci do 13 roku życia nie informuje się o konsekwencjach za składanie fałszywych zeznań, natomiast tym w przedziale od 13 do 17 roku życia przekazuje się takie pouczenie¹³.

Wcześniej zwrócono uwagę na rolę pomocy psychologicznej w przesłuchaniu dziecka. Jest to zagadnienie również zasługujące na uwagę w kontekście dbałości o prawa dziecka i organizacji przesłuchania. W przypadku zeznawania przez dziecko będące ofiarą przestępstw seksualnych, które nie ukończyło 15 roku życia, udział biegłego psychologa jest obligatoryjny. Jeśli dziecko nie ukończyło 15 roku życia w sprawach o przestępstwa z użyciem groźby lub przemocy, przestępstwa seksualne i przestępstwa przeciwko rodzinie i opiece, udział psychologa także jest obowiązkowy. Art. 192 § 2 k.p.k. wskazuje, że jeżeli istnieje wątpliwość co do stanu psychicznego świadka, jego stanu rozwoju umysłowego, zdolności postrzegania lub odtwarzania przez niego postrzeżeń, sąd lub prokurator może zarządzić przesłuchanie świadka z udziałem biegłego lekarza lub biegłego psychologa, a świadek nie może się temu sprzeciwić. Jak zaznaczono we wstępie artykułu, dziecko nie jest dojrzałe umysłowo. Z brzmienia przepisów wynika, że poza wskazanymi wyżej sytuacjami udział biegłego psychologa jest fakultatywny. Warto w tym miejscu przytoczyć jednak fragment orzeczenia Sądu Najwyższego: „Pomimo fakultatywnego brzmienia przepisu art. 174 § 3 kpk¹⁴ (»może zarządzić«) przesłuchanie świadka z udziałem odpowiedniego biegłego (lub biegłych) wymienionego w tym przepisie jest – w konkretnej sytuacji – obowiązkiem sądu. Wynika to stąd, że przepis art. 174 § 3 kpk przewiduje jeden ze środków mających na celu ułatwienie poczynienia ustaleń faktycznych odpowiadających prawdzie, a więc w konsekwencji ułatwienie wykrycia prawdy materialnej, dążenie zaś do wykrycia prawdy materialnej jest podstawowym obowiązkiem sądu. Wykonując ten obowiązek, sąd powinien stosować wszelkie niezbędne środki zagwarantowane mu przez obowiązujące przepisy prawa; niedopełnienie tego obowiązku stanowi uchybienie mogące mieć wpływ na treść wyroku”¹⁵.

Sąd zazwyczaj powołuje biegłego psychologa, aby zorganizować dziecku jak najbardziej komfortowe warunki do przesłuchania, co ma przełożenie na chęć dziecka do składania zeznań, jakość przekazanych informacji oraz trafne odczytywanie przekazów niewerbalnych. Przeprowadzone badania wykazują też, że prawnicy nie mają zazwyczaj odpowiedniego przygotowania do pracy z dziećmi, nie radzą sobie z ich emocjami, lękami, wycofaniem, przez co napotykać na spore trudności w przeprowadzeniu efektywnego przesłuchania¹⁶.

¹³R. Kosior, op. cit., s. 58.

¹⁴Obecnie jest to art. 192 § 2 k.p.k.

¹⁵Wyrok Sądu Najwyższego z 12 września 1977 r., sygn. akt II KR 201/77, OSNPG 1987, z. 1, poz. 16.

¹⁶J. Konaszewska, *Dziecko jako świadek w postępowaniu karnym. Postawy i doświadczenia sędziów i prokuratorów*, „Dziecko Krzywdzone. Teoria, badania, praktyka” 2007, t. 6, nr 3, s. 1–13.

Dziecko może być przesłuchiwane przez prokuratorów, sędziów i funkcjonariuszy Policji. Poza przesłuchującym w przesłuchaniu udział mogą brać strony, obrońcy, pełnomocnicy i biegli. Jeśli dziecko nie ukończyło 15 roku życia, to w przesłuchaniu może uczestniczyć przedstawiciel ustawowy lub faktyczny opiekun (jeśli nie zagraża to dobru postępowania). Taka osoba powinna jednak zająć miejsce poza polem widzenia dziecka i zachowywać się biernie¹⁷. Duże znaczenie ma miejsce, w którym odbywa się przesłuchanie. Według psychologów nie powinny być to miejsca „oficjalne”, takie jak sale sądowe, gabinety prokuratorskie czy komisariaty Policji, gdyż wpływają one negatywnie na procesy intelektualne. Wówczas dzieci mogą być niepewne, zaniepokojone, odczuwać strach, przez co znacznie zmniejsza się szansa na uzyskanie wartościowych zeznań i na odtworzenie przez dziecko przeszłych zdarzeń. Wobec tego na miejsce przesłuchania powinno się wybierać warunki przyjazne, zbliżone do ich najbliższego otoczenia¹⁸. Obecnie, co do zasady, tworzy się przyjazne pokoje przesłuchań, których wystrój oparty jest na obecnej wiedzy z zakresu psychologii dziecięcej.

W kontekście organizacji samego przesłuchania warto też zaznaczyć, że jeśli oskarżony nie ma pełnomocnika z wyboru, to sąd powinien wyznaczyć mu obrońcę z urzędu, aby wykluczyć konieczność powtórnego przesłuchania w razie późniejszego wyboru obrońcy. Bowiern liczba przesłuchań dziecka powinna się ograniczać do niezbędnego minimum, a jeśli istnieje potrzeba złożenia przez niego zeznań więcej niż jeden raz, to w miarę możliwości winno być ono przesłuchiwane przez tę samą osobę, aby narażać dziecko na jak najmniejszy stres¹⁹.

Przesłuchanie dzieli się kolejno na etapy: 1) czynności wstępne, 2) wypowiedzi spontaniczne, 3) zadawanie pytań, 4) czynności końcowe.

Pierwsza faza polega na stworzeniu miłej atmosfery przez prowadzącego przesłuchanie i nawiązania kontaktu z dzieckiem. Wchodząc do przyjaznego pokoju, dziecko powinno wybrać sobie miejsce jako pierwsze, ponadto osoba przesłuchująca powinna je przywitać i zwracać się do niego po imieniu, aby okazać mu szacunek. Przede wszystkim trzeba poinformować dziecko, jaki jest cel jego przyścia, kim są osoby obecne przy czynności, jak czynność będzie wyglądała. Należy rozpocząć od luźnej, neutralnej rozmowy. Ma to na celu ośmielenie dziecka i stworzenie dla biegłego możliwości oceny cech indywidualnych dziecka, takich jak spostrzegawczość, logiczne myślenie, zdolności analityczne, postrzeganie świata. Później pomoże to w ocenie wiarygodności zeznań dziecka. Kolejny prowadzący przesłuchanie sprawdza dane personalne i pyta o imię, nazwisko, miejsce zamieszkania, stosunek do stron, etap i miejsce nauki, zajęcie (zaleca się też zapytać o inne fakty z otoczenia dziecka, dla podtrzymania atmosfery). Dziecko poucza się o jego prawach i obowiązkach (wskazanych wyżej) w zrozumiałym dla niego

¹⁷R. Kosior, op. cit., s. 55.

¹⁸V. Kwiatkowska-Darul, op. cit., s. 7-8.

¹⁹R. Kosior, op. cit., s. 54.

sposób, w razie potrzeby pomaga w tym biegły psycholog. Jeśli przebieg przesłuchania jest rejestrowany, dziecko musi być o tym poinformowane. Urządzenia rejestrujące powinny być mało widoczne i nie powinno się ustawiać w trakcie rozmowy, aby nie dekoncentrować²⁰.

W fazie wypowiedzi spontanicznej dziecko powinno samo wypowiadać się na temat przedmiotu przesłuchania. Co do zasady wypowiedź świadka nie powinna odbiegać od tematu i należy go zdyscyplinować, gdy to czyni. Jednak w odniesieniu do dziecka w literaturze dominuje pogląd, że nie należy przerywać jego wypowiedzi w żaden sposób, ponieważ mogłoby to zaburzyć swobodę wypowiedzi, przebieg przesłuchania i spowodować, że uzyska się mniej informacji niż uzyskałoby się bez przerywania. Na tym etapie przesłuchujący i biegły psycholog nie powinni zadawać pytań, komentować czy też konfrontować zeznań dziecka z innymi dowodami. Dodatkowo, jeśli dziecko ma problem ze spontaniczną relacją, nie potrafi powiedzieć tego, co chce przekazać, warto zaproponować mu np. narysowanie tego lub pokazanie na lalce/misiu²¹. Rysunki dziecka włącza się do akt.

Przejęcie do fazy zadawania pytań powinno być płynne, niedostrzegalne dla dziecka. K. MacFarlane i J.R. Feldmeth zalecają taktykę przewodu wentylacyjnego przy zadawaniu pytań, czyli rozpoczęcie od pytań ogólnych i przejście do szczegółowych²². Pytania zadawane przesłuchiwanemu mają na celu uzupełnienie, wyjaśnienie lub kontrolę wypowiedzi (art. 171§1 k.p.k.), a także doprecyzowanie stanu faktycznego. Nie powinno się natomiast zadawać pytań nieistotnych, sugerujących odpowiedź, i niestosownych. Pytania kierowane do dziecka powinny być jasne, krótkie, zrozumiałe dla niego, np. kto?, co?, jak?, gdzie?, czym? Pytania powinny być otwarte, pozostawiające swobodę odpowiedzi. Nie należy używać skomplikowanych słów, żargonu zawodowego czy posługiwać się zdaniami złożonymi. Dzieci często mają niewielki zasób słownictwa, a konieczne jest, aby rozumiały pytania. Przesłuchujący powinien też mówić wolno, spokojnym głosem. Pytania mogą zadawać strony, oskarżony, biegły, prokurator, obrońcy i pełnomocnicy, ale to przewodniczący czuwa nad tym, czy dane pytanie jest odpowiednie i zostanie zadane.

W trakcie przesłuchania padają pytania uzupełniające – mają na celu usunięcie luki w wypowiedzi spontanicznej. Używa się także pytań wyjaśniających – precyzyjnych, które są podobne do uzupełniających, ale dotyczą konkretnych, szczegółowych kwestii, i przypominających, które mają aktywizować pamięć świadka, aby nie pominął on okoliczności, które mogą być istotne dla sprawy. Z kolei stosowanie pytań kontrolnych sprawdza, czy dziecko rozumie używane pojęcia, bada źródło informacji o przestępstwie, spostrzegawczość dziecka, podatność na sugestie, inteligencję, działanie jego zmysłów. Nie zmierzają one wprost do ustalenia stanu faktycznego²³.

²⁰ Ibidem, s. 57–60.

²¹ A. Antoniak-Drożdż, op. cit., s. 57–58.

²² K. MacFarlane, J.R. Feldmeth, K. Saywitz, L. Damon, S. Krebs, M. Dugan, op. cit., s. 55.

²³ V. Kwiatkowska-Darul, op. cit., s. 10.

Pytania niestosowne to pytania podstępne, obrażające, trywialne, niedostosowane do odpowiedniego uczestnika postępowania, niedostosowane do poziomu rozwoju intelektualnego świadka. Pytania nieistotne nie mają związku ze sprawą, przedłużają przesłuchanie, czego powinno się unikać. Natomiast pytania sugerujące odpowiedź to najczęściej pytania wzbudzające poczucie winy, alternatywne, opierające się na jakimś twierdzeniu. Dzieci są szczególnie podatne na sugestie, dlatego należy ich zdecydowanie unikać²⁴.

Na zakończenie przesłuchania spisuje się protokół, który odczytuje dziecku przedstawiciel ustawy lub opiekun. Jeśli jednak przesłuchanie odbywa się w trybie art. 185a lub art. 185b k.p.k., sędzia i protokolant podpisują protokół bez odczytywania. Warto zauważyć, że dziecko najbardziej zapamiętuje pierwszy i ostatni moment przesłuchania, dlatego warto podziękować dziecku za przyjście, wzbudzić w nim poczucie, że rozmowa była ważna i potrzebna, zakończyć spotkanie miłym akcentem, aby dziecko nie odniosło wrażenia instrumentalnego podejścia do niego²⁵.

Postępowanie cywilne

Kodeks postępowania cywilnego, podobnie jak Kodeks postępowania karnego, nie zawiera legalnej definicji świadka. Art. 259 k.p.c. wskazuje natomiast, jakie osoby świadkami być nie mogą²⁶. Wobec powyższego należy przyjąć, że jeżeli w stosunku do konkretnej osoby nie zachodzi żadna z okoliczności wymienionych w art. 259 k.p.c., oznacza to, iż osoba taka może być świadkiem. Powyższy artykuł co prawda nie zabrania wprost powoływania na świadka osoby małoletniej, jednakże posługuje się określeniem „osoby niezdolnej do spostrzegania lub komunikowania swych spostrzeżeń”. Kryterium dopuszczenia dziecka jako świadka w procesie cywilnym jest więc, ogólnie rzecz ujmując, jego stopień rozwoju i możliwość spostrzegania i komunikowania swych spostrzeżeń.

Przepisem szczególnym w odniesieniu do powyższego jest natomiast regulacja art. 430 k.p.c., wskazująca że w postępowaniach w sprawach małżeńskich (o rozwód, unieważnienie małżeństwa, ustalenie istnienia lub nieistnienia małżeństwa) nie mogą być przesłuchiwanymi w charakterze świadków małoletni, którzy nie ukończyli lat 13, a także zstępni stron (dzieci), którzy nie ukończyli lat 17. Zakaz ten ma charakter bezwzględny, co oznacza, że nie może być on uchylony ani wołą małoletniego, sądu, ani samych stron. Warto zwrócić uwagę, że przepis ten stosuje się nie tylko do wspólnych zstępnych stron, ale również wobec zstępnych tylko jednej strony. Powyższe uniemożliwia przesłuchanie małoletnich dzieci rozwodzących się małżonków w sprawie o rozwód. Przepis ten ma na celu ochronę dzieci przed nieprzyjemnymi sytuacjami związanymi z przesłuchaniami²⁷.

²⁴R. Kosior, op. cit., s. 63.

²⁵A. Antoniak-Drożdż, op. cit., s. 59.

²⁶Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. Kodeks postępowania cywilnego (Dz.U. z 2019 r., poz. 1460), dalej jako k.p.c.

²⁷A. Góra-Błaszczkowska, *Komentarz do art. 430 k.p.c.*, [w:] A. Góra-Błaszczkowska (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. 1: Art. 1–729, Warszawa 2015.

Wyżej przytoczony zakaz nie dotyczy informacyjnego wysłuchania, które to zostało wprowadzone ustawą z dnia 6 listopada 2008 r. o zmianie ustawy Kodeks rodzinny i opiekuńczy oraz niektórych innych ustaw²⁸. Ustawą tą znowelizowane zostały m.in. przepisy Kodeksu postępowania cywilnego²⁹, dotyczące udziału małoletniego w tym postępowaniu poprzez nałożenie na sąd obowiązku wysłuchania dziecka w postępowaniu procesowym w sprawach cywilnych, dotyczących osoby małoletniego (art. 216¹ k.p.c.), oraz w postępowaniu nieprocesowym w sprawach dotyczących zarówno osoby, jak i majątku małoletniego (art. 576 § 2 k.p.c.).

Zgodnie z art. 216¹ § 1 k.p.c. sąd może wysłuchać osobę małoletnią, jeżeli jej rozwój umysłowy, stan zdrowia i stopień dojrzałości na to pozwala. Powinność wysłuchania dziecka podkreślił Sąd Najwyższy: „Kierując się celowością, przy uwzględnieniu stopnia dojrzałości małoletniego oraz charakteru sprawy opiekuńczej, właściwy sąd powinien zapoznać się ze stanowiskiem tego małoletniego, mając na względzie jego dobro”³⁰. Wysłuchanie małoletniego dziecka powinno odbyć się w warunkach jak najbardziej sprzyjających otwarciu się dziecka i zapewnienia mu poczucia bezpieczeństwa. Dlatego też, zgodnie z nowymi uregulowaniami, wysłuchanie dziecka odbywa się – podobnie jak w przypadku postępowania karnego, co zostało omówione w poprzedniej części artykułu – poza salą posiedzeń sądowych³¹. Bezpośrednie wysłuchanie dziecka przed sądem powinno być wyjątkiem. Słuszną zasadą w postępowaniach sądowych jest wysłuchanie dziecka za pośrednictwem biegłych z rodzinnego ośrodka diagnostyczno-konsultacyjnego. Jeśli jednak ma dojść do wysłuchania w sądzie – przy spełnieniu wskazanych powyżej warunków – to należy dziecku zapewnić odpowiednie warunki, tak by nie umiejscawiać go w centrum sporu między rodzicami. Idealnie do tego nadają się tzw. niebieskie pokoje urządzone (niestety, jeszcze nie we wszystkich sądach) na użytek postępowań karnych³². Kodeks postępowania cywilnego nie nakłada na sąd obowiązku przeprowadzenia wysłuchania dziecka z udziałem psychologa, jednakże w praktyce przyjmuje się, iż obecność takiego specjalisty jest wskazana i jednocześnie stosowana³³.

W sprawach opiekuńczych, rozpoznawanych w postępowaniu nieprocesowym, zastosowanie ma art. 576 § 1 k.p.c., zgodnie z którym sąd wysłucha nieletniego, jeżeli jego stan umysłowy, stan zdrowia i stopień dojrzałości na to pozwala, uwzględniając w miarę możliwości jego rozsądne życzenia. Zakres przedmiotowy art. 576 § 2 k.p.c. dotyczy osoby małoletniego lub majątku. Powinno być zatem przeprowadzone m.in. w sprawach dotyczących ograniczenia, pozbawienia i zawieszenia władzy rodzicielskiej, jak również w sprawach, których przedmiotem jest zezwolenie sądu opiekuńczego na

²⁸ Ustawa z dnia 6 listopada 2008 r. o zmianie ustawy Kodeks rodzinny i opiekuńczy oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2008 r., Nr 220, poz. 1431).

²⁹ Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. Kodeks postępowania cywilnego (Dz.U. z 2019 r., poz. 1460).

³⁰ Postanowienie Sądu Najwyższego z 15 grudnia 1998 r., sygn. akt I CKN 1122/98, OSN 1999, nr 6, poz. 119.

³¹ Zob. orzeczenie Sądu Najwyższego z 8 grudnia 1951 r., sygn. akt C 259/51, NP 1953/5, 81.

³² J. Ignaczewski, *Komentarz ogólny do spraw opiekuńczych na tle wykonywania władzy rodzicielskiej*, [w:] H. Ciepla, J. Ignaczewski, J. Skibińska-Adamowicz, *Komentarz do spraw rodzinnych*, Warszawa 2014.

³³ A. Łopatka (red.), *Konwencja o prawach dziecka a prawo polskie*, Warszawa 1991, s. 23.

dokonanie przez rodziców czynności przekraczającej zakres zwykłego zarządu lub udzielenie zgody na dokonanie takiej czynności przez dziecko³⁴. Uwzględniając treść art. 12 Konwencji praw dziecka, jak i treść przepisu art. 576 § 2 w związku z art. 573 § 2 k.p.c., należy przyjąć, że obowiązkiem sądu, w każdej sprawie dotyczącej dziecka, jest wysłuchanie dziecka, którego stan rozwoju psychofizycznego na to pozwala³⁵.

Warto jednak w tym miejscu zaznaczyć, że zgodnie z art. 573 § 1 k.p.c. małoletni posiadający ograniczoną zdolność do czynności prawnych ma, co do zasady, w postępowaniu przed sądem opiekuńczym zdolność procesową. Nie ulega zatem wątpliwości, że ustawodawca przewiduje dalej idący niż w przypadku samego wysłuchania informacyjnego udział dzieci w postępowaniu sądowym przed sądem opiekuńczym. Podobne wnioski wynikają z unormowania zawartego w art. 574 k.p.c., który określa nakazanie przez sąd opiekuńczy osobistego stawienia osoby znajdującej się pod władzą rodzicielską lub opieką, a także zarządzenie przymusowego sprowadzenia takiej osoby. Z art. 574 § 2 k.p.c. wynika, że zarządzenie sądu opiekuńczego może dotyczyć również młodszych dzieci, nieposiadających zdolności procesowej. Wydaje się, że przywołane przepisy, które nie zawierają przesłanek odwołujących się do dobra dziecka, stwarzają potencjalnie większe ryzyko jego naruszenia niż wysłuchanie dziecka³⁶.

Wysłuchanie dziecka na podstawie art. 216¹ k.p.c. oraz art. 576 § 2 k.p.c. przeprowadza sędzia. Rekomendacje przedstawione przez Fundację Dziecko Niczyje wskazują m.in., że w trakcie wysłuchania sędzia powinien dbać o psychiczny stan dziecka i jego potrzeby. Sędzia prowadzący wysłuchanie powinien także zapewnić dziecku swobodę wypowiedzi, używać języka dla niego zrozumiałego, stosować technikę aktywnego słuchania oraz unikać oceniania dziecka³⁷.

Na marginesie należy wskazać, że wysłuchanie dziecka w postępowaniu cywilnym jest ściśle powiązane z regulacją wprowadzoną do Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego³⁸, nakazującą uwzględnienie stanowiska dziecka w ważniejszych sprawach dotyczących jego osoby lub majątku (art. 95 § 4 k.r.o.). W piśmiennictwie zakłada się bowiem, że żądanie rozpatrzenia sprawy przez sąd nie może zostać urzeczywistnione bez konieczności zapoznania się z argumentacją podmiotu domagającego się ochrony prawnej³⁹.

³⁴ M. Cieśliński, *Praktyka sądowa wysłuchiwanie małoletnich w postępowaniach cywilnych w kontekście idei przyjaznego wysłuchiwanie dziecka (komunikat o wynikach badania)*, „Prawo w Działaniu” 2015, t. 24, s. 225.

³⁵ Postanowienie Sądu Najwyższego z 1 października 1998 r., sygn. akt I CKN 825/98.

³⁶ A. Czerederecka, *Psychologiczne kryteria wysłuchania dziecka w sprawach rodzinnych i opiekuńczych*, „Rodzina i Prawo” 2010, nr 14–15, s. 22.

³⁷ *Jak zorganizować wysłuchanie dziecka w trybie art. 216(1) i 576§2 k.p.c.*, https://www.ekadukacja.fdds.pl/?search=filtruj&option=com_szkolenia&optrs=4&criteria=&blotem=45&rodzma (data dostępu: 10.12.2020).

³⁸ Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. Kodeks rodzinny i opiekuńczy (Dz.U. z 2019 r., poz. 2086), dalej jako k.r.o.

³⁹ R. Pastuszko, *Prawo do wysłuchania w postępowaniu sądowym a obowiązek wyjaśniająco-doradczy notariusza*, „Rejent” 2003, nr 5, s. 103.

Podsumowanie

Analizując przedstawione w artykule uregulowania, należy zauważyć, że zarówno w procesie karnym, jak i cywilnym powołanie dziecka na świadka powinno przebiegać z uwzględnieniem jego dobra i bezpieczeństwa. Przytoczone przepisy pozwalają zobrazować jednak, że w procedurze karnej ochrona dziecka jako świadka jest dużo szersza. Uregulowania prawne w połączeniu z wiedzą psychologiczną dają przesłuchiwanemu dziecku w procesie karnym należyłą ochronę przed stresem związanym z udziałem w nim. Dziecko – świadek ma zapewnione dogodniejsze warunki składania zeznań na skutek nowelizacji k.p.k. w ostatnim dwudziestoleciu. Nadal jednak pewne kwestie, jak na przykład przesłuchanie dziecka w specjalnym pokoju, wynika ze zwyczaju i wiedzy psychologicznej, a nie z konkretnego przepisu, co ustawodawca powinien wziąć pod rozwagę. W odniesieniu do postępowania cywilnego warto wskazać, że brak jest, co do zasady, ograniczeń wiekowych dotyczących możliwości składania zeznań przed sądem. W szczególnych przypadkach możliwe jest wysłuchanie dziecka w sprawach go dotyczących, natomiast przepisy ogólne k.p.c. wskazują, że osoby niezdolne do spostrzegania lub komunikowania swych spostrzeżeń nie mogą być świadkami. Przepisy szczególne dotyczące postępowań w sprawach małżeńskich regulują natomiast ustawowy zakaz przesłuchania małoletnich w charakterze świadka. Istnieje jednakże możliwość tzw. wysłuchania informacyjnego. W założeniu ma to na celu ochronę dziecka przed stresującą sytuacją, jaką jest przesłuchanie, w praktyce jednak skutkuje przykładowo brakiem przepisów o obowiązkowej obecności psychologa, jak ma to miejsce w procedurze karnej. Z powyższego wynika, że ustawodawca powinien tej kwestii poświęcić więcej uwagi, gdyż wiele omówionych faktów wynika z przyjętej praktyki, doktryny czy też zaleceń psychologicznych, a nie *stricto* z ustaw, a więc przytoczone uregulowania nie dają pełnej gwarancji ochrony dziecka.

BIBLIOGRAFIA

Literatura

- Antoniak-Drożdż A., *Przesłuchanie dziecka w procesie karnym – uwagi praktyczne*, „Prokuratura i Prawo” 2006, nr 6.
- Cieśliński M., *Praktyka sądowa wysłuchiwanie małoletnich w postępowaniach cywilnych w kontekście idei przyjaznego wysłuchiwanie dziecka (komunikat o wynikach badania)*, „Prawo w Działaniu” 2015, nr 24.
- Czerederecka A., *Psychologiczne kryteria wysłuchania dziecka w sprawach rodzinnych i opiekuńczych*, „Rodzina i Prawo” 2010, nr 14–15.
- Góra-Błaszczkowska A. (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. 1: Art. 1–729, Warszawa 2015.
- Ignaczewski J., *Komentarz ogólny do spraw opiekuńczych na tle wykonywania władzy rodzicielskiej*, [w:] H. Ciepla, J. Ignaczewski, J. Skibińska-Adamowicz, *Komentarz do spraw rodzinnych*, Warszawa 2014.

- Konaszewska J., *Dziecko jako świadek w postępowaniu karnym. Postawy i doświadczenia sędziów i prokuratorów*, „Dziecko Krzywdzone. Teoria, badania, praktyka” 2007, t. 6, nr 3.
- Kosior R., *Udział biegłego psychologa w przesłuchaniu dziecka*, „Prokuratura i Prawo” 2010, nr 4.
- Kwiatkowska-Darul V., *Przesłuchanie dziecka w polskiej procedurze karnej – zagadnienie ogólne*, „Dziecko Krzywdzone. Teoria, badania, praktyka” 2004, nr 6.
- Łopatka A. (red.), *Konwencja o prawach dziecka a prawo polskie*, Warszawa 1991.
- MacFarlane K., Feldmeth J.R., Saywitz K., Damon L., Krebs S., Dugan M., *Przesłuchanie i diagnoza małego dziecka*, Warszawa 2002.
- Pastuszko R., *Prawo do wysłuchania w postępowaniu sądowym a obowiązki wyjaśniająco-doradczy notariusza*, „Rejent” 2003, nr 5.

Akty prawne

- Konwencja o prawach dziecka, przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 20 listopada 1989 r. (Dz.U. z 1991 r., Nr 120, poz. 526).
- Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. Kodeks rodzinny i opiekuńczy (Dz.U. z 2019 r., poz. 2086 ze zm.).
- Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. Kodeks postępowania cywilnego (Dz.U. z 2019 r., poz. 1460 ze zm.).
- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks postępowania karnego (Dz.U. z 2020 r., poz. 30 ze zm.).
- Ustawa z dnia 6 listopada 2008 r. o zmianie ustawy Kodeks rodzinny i opiekuńczy oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2008 r., Nr 220, poz. 1431 ze zm.).

Orzecznictwo

- Wyrok Sądu Najwyższego z 12 września 1977 r., sygn. akt II KR 201\77, OSNPG 1987, z. 1, poz. 16.
- Wyrok Sądu Najwyższego z 15 stycznia 1980 r., sygn. akt III KR 428/79.
- Wyrok Sądu Najwyższego z 20 stycznia 1981 r., sygn. akt I KR 329/80.
- Postanowienie Sądu Najwyższego z 15 grudnia 1998 r., I CKN 1122/98, OSN 1999, nr 6, poz. 119.
- Postanowienie Sądu Najwyższego z 1 października 1998 r., I CKN 825/98.

Źródła interentowe

- <https://sjp.pwn.pl/sjp/swiadek;2528173.html>.
- https://www.edukacja.fdds.pl/?search=filtruj&option=com_szkolenia&optps=4&criteria=&blotem=45&rodzma.

Protection of the child as a witness in criminal and civil procedure

Summary

The purpose of this article is to present the participation of a child as a witness in the Polish legal system. This issue has been discussed in detail both in relation to the provisions of criminal and civil procedure, taking into account the provisions of the Family and Guardianship Code. This issue was presented from the perspective of the protection of a child participating in the proceedings.

Keywords: infant, hearing of a child, testimony, civil procedure, criminal procedure